

Recenze

Blahoslav KRAUS a kol., Životní styl současné české rodiny,

Hradec Králové: Gaudeamus, 2015, 246 s., ISBN 978-80-7435-544-8.

Tematika současné rodiny je v centru pozornosti celé řady odborníků, zejména z řad pracovníků Sociologického ústavu AV ČR. K nim se přidal kolektiv pedagogů z univerzity v Hradci Králové pod vedením B. Krause. Autorský tým se pokusil řešit problematiku dvou oborových sociologických disciplín; chce vzájemně propojit často diskutované otázky fungování rodiny s převládajícím životním stylem, a představit tak v knize její dnešní život. Publikace se vyznačuje snahou o vyrovnanost teoretické a empirické stránky. Co je však v průběhu celého textu problematické, je nevyváženost těchto dvou stránek.

Nejrozsáhlejší část knihy je z hlediska formálního rozčlenění práce orientována na teoretické pohledy na rodinu doplněné o pasáž věnovanou výzkumu rodiny. Ve třetí kapitole se výkladu životního stylu takového prostoru nedostává. Další dvě kapitoly podrobněji rozpracovávají podtémata spojená se životním stylem. Volným časem se zabývá čtvrtá, teoreticko-empirická část. Závěrečná kapitola se soustřeďuje na vztah rodiny a médií; autoři se přitom zaměřili na téma snad až příliš detailně.

Mapování vývoje rodiny v druhé polovině 20. století se věnuje první kapitola. Právě tato část patří k tomu nejvýstižnějšímu, co bylo v oblasti teoretické reflexe rodiny během posledního desetiletí napsáno. Výchozí myšlenkou knihy je teze, že základní jednotkou společnosti přestává být rodina a stává se jí jednotlivec (s. 9). Rostoucí počet mladých lidí vnímá manželství jako omezování osobní svobody. Předpoklad, že partnerské vztahy umožňují šťastnější manželství, se nenaplnil a opak se stává pravdou. Volná partnerská soužití směřují častěji k rozpadu než k manželství, a to je jeden z nejvýraznějších důvodů nárůstu počtu dětí rodících se mimo manželský svazek. Autoři svými poznatky navazují na předchozí zjištění a potvrzují, že většina současných rodin je inkonzistentní, s nepřehlednými vztahy a produkující často bezmocnost.

Děje se to i kvůli její vnitřní proměně, resp. jejímu vyprazdňování. Klasická rodina se stává pouze jednou z alternativ k mnoha jiným formám rodinného soužití. V publikaci se objevuje i členění rodin na základě materiálních, kulturních a sociálních kritérií. Z rozdělení do šesti typů vyplývá, že rodiny označené jako statická dělnická rodina s nižším ekonomickým standardem, s nerozvinutým kulturním zázemím a s despektem ke vzdělání pečují přibližně o třetinu dětí u nás. Těchto i všech dalších rodin se týká problematika vzájemného soužití. Dnes má soužití jen v menší míře podobu „spolu“, spíše převažuje „vedle sebe“. Společným jmenovatelem úspěšných rodinných vztahů je schopnost osobní komunikace, jež je pro fungování rodiny zcela zásadní. Naopak výsledkem absence této stránky soužití je izolovanost jednotlivých členů rodiny, zejména manželů.

Druhá kapitola dokresluje po empirické stránce teoretické pohledy na rodinu. Přináší přehled empirických výsledků na téma rodina z období let 1997–2011, produkováných různými domácími i mezinárodními organizacemi. V druhé části je prezentovaný vlastní výzkumný projekt „Životní styl současné rodiny“. Výběrový soubor lze podle autorů považovat relativně za reprezentativní (s. 86). Zveřejněná čísla o skladbě souboru však tomu nenapovídají. Například podle velikosti místa bydliště v sídlech se 100 000 a více obyvateli žije v ČR přibližně 18 % obyvatel, zatímco ve výběrovém souboru je jich 27,5 %. Daleko větší disproporce jsou podle vzdělání. V základním souboru je kolem 15 % vysokoškolsky vzdělaných, mezi dotázanými 27 %. Jenom tyto dva údaje svědčí o tom, že i o relativní reprezentativnosti je možné jen stěží hovořit. Při úvahách o reprezentativnosti souboru jsou odchylky větší než šest procentních bodů mezi složením základního a výběrového souboru považovány za zkreslující.

Životní styl současné rodiny je předmětem třetí kapitoly. Autor upozorňuje na komplikovanost a nejasnosti v používání pojmů životní způsob a životní styl, argumentuje stanovisky osobností z oboru a přiklání se k použití kategorie životní styl. Sám vnímá, že „do pojetí životního stylu mnohem více intervenují subjektivní faktory“ (s. 93), a přesto místo životního způsobu uvažuje o životním stylu rodiny. Další kategorie, kvalitu života a životní úroveň, jež dotvářejí ucelenost pohledu na životní způsob, v jeho podání ne vždy zcela precizně charakterizované, je tak nucen spojovat se životním stylem. Správně uvádí diferenciaci životního stylu podle pohlaví, věku, vzdělání a dalších kritérií, avšak ani tato úvaha ho „nenavedla“ na nepřesnosti při používání pojmu životní styl ve spojitosti s rodinou. Přichází i s „inovací“; píše o globálním životním stylu obyvatelstva celé planety (s. 112).

Metodologické nejasnosti se promítají i do výzkumné části zabývající se životním stylem současné rodiny. Výsledkem je konstatování, že zkoumání této problematiky je velmi problematické a „z hlediska struktury rodiny je značně obtížné postihnout životní styl rodiny jako celku“ (s. 115). Shodou okolností ve stejné době vydaná publikace od H. Kubátové a kolektivu pod názvem *Mezigenerační proměny způsobu života na Hlučínsku*, se zachycením a vysvětlením života rodin konkrétního regionu velice zdárně vyrovnává. V souvislosti s analýzou konzumních tendencí ve společnosti a jejich dopadem na život lidí je konstatován celkový nárůst sociálních deviací, mezi něž je kupodivu zařazena i nezaměstnanost. Na základě vyššího výskytu deviací autor vyvozuje nárůst podílu rodin s disociálním životním stylem.

Další část je věnovaná rozdílu mezi životním stylem (lépe by znělo životním způsobem) ve městě a na vesnici. K ilustraci je použito množství empirických údajů, které by si zasloužily alespoň nějaké uspořádání, aby nedocházelo k určitým zjednodušením. Na s. 120 se píše, že 47 % rodin z města žije ve stresu a na vesnici je to o 14 % méně. Další rozdíl je v kouření. Lidé ve městech kouří více než na vesnici o 9 %. Rozdíl podle autora může souviset se stresem, „protože jak je známo, většina osob kouří, aby odbourala stres“. Na předchozí straně je uvedeno, že členové rodiny se snaží pečovat o své zdraví stejně ve městě jako na venkově.

V kapitole se vyskytují i dvě tabulky. Formálně však chybí zdroj, z jakého byly údaje čerpány. Již tato pasáž naznačuje, že práce s empirickými daty je méně přínosná a pro statisticky nevzdělaného čtenáře i málo srozumitelná. Plně se to projevuje zejména v následující části.

Čtvrtá kapitola se věnuje roli volného času v životě současných rodin. Aktivitu spojené s funkcemi volného času, s nimiž pracuje sociologie, jsou doplněny funkcemi z hlediska pedagogického.

Společný volný čas je, podle autorky, jedním z klíčových atributů používaných k vymezení rodiny. Změny, k nimž dochází v provozování volnočasových aktivit, neznamenají jen výměnu jedné činnosti za jinou, nýbrž hlavně naznačují změny v povaze dětství a života celé rodiny.

Na přibližně desetistránkový teoretický úvod navazuje pohled na současný výzkum volného času. Z mezinárodních poznatků vyplývá, že čeští školáci tráví v rámci kroužků a mimoškolních aktivit týdně 5–8 hodin, což je nejvíce v Evropě. V textu se čtenář setkává s rozdílnou úrovní interpretace dat, v některých částech dokonce jen se sociografickým popisem. Vedle věcných údajů prezentovaných v grafech a tabulkách zachází autorka mnohdy do zbytečných detailů (uváděním chý kvadrátu, úrovně signifikance apod.), které problematiku analyticky příliš neobohacují a působí spíše samoúčelně. Závěr části se nese v podobném duchu.

Poslední kapitola knihy představuje problematiku vztahu médií a současné rodiny z hlediska teorie a výzkumu. Publikace jako celek se soustřeďuje na rodinu, ale tento oddíl klade důraz na média a až v další návaznosti si všímá rodiny. Autoři vycházejí z poznatků zahraničních výzkumů, protože domácích šetření je na toto téma poskrovnu. V neobvyklé podobě se používá pojem medializace. V běžně užívaném slova smyslu se pod medializací rozumí aktivní prezentace jednotlivých skupin, institucí a podniků v různých médiích. Autoři však opakovaně poukazují např. na masovou medializaci, což podle nich znamená masové rozšíření médií.

Přes pojmové nejasnosti jsou zde zajímavé postřehy. Konstatuje se například, že média přeorientovala život lidí z veřejného do soukromého prostoru, aby současně nastartovala individuální trávení volného času v domácnosti prostřednictvím kontaktů sice se společnou, ale virtuální realitou. Značná pozornost je věnována prezentaci současných výzkumů zabývajících se podílem rodičů a dětí na společném užívání médií (s. 171).

Podkapitola *Média v životním prostoru současné české rodiny* přináší zejména řadu kvantitativních ukazatelů ilustrujících vybavenost domácností médii. Tím, že autoři čerpali ze statistických údajů zachycujících vybavenost domácností, ztotožňují v části svých analýz rodinu a domácnost. Pokud uvádějí výsledky vlastního šetření, pracují přímo s pojmem rodina a přinášejí několik pohledů ve vztahu k médiím. Podle vybavenosti elektronickými médii rozdělují rodiny na slabě mediálně vybavené s minimálním zastoupením (2 %), menším středním vybavením (48 %), větším středním vybavením (43 %) a vysokým vybavením (7 %). Na základě vlastnictví počtu a druhu médií je uvedena ne zcela dostatečně argumentačně zdůvodněná následující typologie rodin ve vztahu k médiím: tradiční konzumentská (televizní) rodina; mobilní a hrající si (tedy také bohatší a pokroková) rodina; moderní rodina se středními příjmy s konzervativním vztahem k médiím nebo orientovaná na komunikační média v podobě počítačů a mobilních telefonů (s. 182).

Autoři jednotlivé části projektu důsledně nepropojovali, a to je možná škoda, protože jinak by se nemohlo stát, že právě v poslední kapitole nerozpracovali tezi, se kterou operují na začátku, že společným jmenovatelem úspěšných rodinných vztahů je schopnost osobní komunikace, jež je pro fungování rodiny zcela zásadní, a soustředili se převážně na mediální komunikaci.

Závěr jedné z podkapitol uvádí, že „média mají potenciál stmelovat a spojovat členy rodiny, umožňovat častější komunikaci a projevovali vzájemné blízkosti a sounáležitosti“ (s. 197). Současně konstatuje, že v žádné historické době nebyly děti vystaveny tak silnému a nenápadnému ohrože-

ní jako v době informační. Tato konstatování zní jako možný závěr. Ovšem po uvedeném shrnutí následuje poslední část s názvem *Média jako součást volného času* bez jakéhokoliv ukončení.

Ve stručném závěru knihy jako by se autorovi nedostávalo dostatek sil a vedle podstatných, obecnějších poznatků o rozhodující roli ekonomické situace pro současnou rodinu spíše bilancuje použité typy výzkumů nebo uvádí dílčí údaje o počtu domácností vybavených televizí či připojených k internetu. Nabízely se obecnější trendy, vyplývající z každé části, které absentují. Rovněž charakteristiku životního stylu současné české rodiny tam nenajdeme.

Publikace přináší čtenáři nově formulované poznatky zejména v pohledu na charakteristiky současné rodiny. Části věnované životnímu stylu a volnému času, metodologicky ne vždy precizně uchopené, dávají určitý přehled o aktuální situaci rodin v tomto směru. Poslední kapitola pojednává o rodině ve „vleku“ médií, přesto přináší inspirativní, i když někdy jednostranně zaměřené poznatky výlučně z oblasti mediální komunikace.

Ján Mišovič
(TF JU, misovic@tf.jcu.cz)